

ДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ АНДРАГОГІКИ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ ТА США

Постановка проблеми у загальному вигляді... Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття особливого значення набуває освіта дорослих, що зумовлено динамікою соціального та науково-технічного прогресу, змінами у змісті та характері праці та суспільної діяльності людей, збільшенням вільного часу, змінами вимог сучасного суспільства до людини, до її компетентності та професіоналізму. Водночас відбувається прискорений процес устарівання знань та умінь – за 5-6 років вони знецінюються на 97%, тому саме освіта дорослих стає імперативом науково-технічного прогресу [4]. Підвищується і соціальна роль освіти дорослих, яка зумовлюється формуванням громадянського суспільства та прагненням особистості до самореалізації та самовдосконалення.

Посилення значущості та попит на освіту дорослих активізували пошук та розробку теоретичних та методологічних підходів, концепцій, теорій освіти дорослих. Поступово приходить усвідомлення необхідності розвитку андрагогіки як науки про освіту дорослих.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що останнім часом все більше наукових досліджень присвячується проблемам андрагогіки, серед яких: становлення та розвиток андрагогіки (С.Г.Вершловський, С.І.Змєйов), концептуальні засади та підходи (М.Т.Громкова, Н.О.Кочемасова, О.І.Кукуєв, Л.В.Линевич, Т.М.Ломтева, Н.Г.Ничкало), особливості застосування андрагогічної моделі при підготовці спеціалістів (О.О.Баландіна, В.Г.Маралова, В.І.Нефедова, В.Г.Онушкін, Г.В.Філатова), підготовка андрагогів (С.Г.Вершловський, С.І.Змєйов, Ю.І.Калиновський).

Найбільш ґрунтовні дослідження зроблені С.Брукфілдом та М.Ноулзом (США), П.Джарвісом (Велика Британія), Х.Гротхоффом та Ф.Пеггелером (Німеччина), Л.Туросом (Польща), П.Фюрте (Швейцарія).

Проте проблема становлення та розвитку андрагогіки залишається недостатньо вивченою.

Формулювання цілей статті... Метою статті є вивчення та узагальнення становлення та розвитку андрагогіки, а завданнями: проаналізувати виникнення терміну “андрагогіка”; дослідити особливості розвитку андрагогіки; визначити та обґрунтувати її методологічні засади; виявити відмінності андрагогічних концепцій у зарубіжних країнах.

Виклад основного матеріалу дослідження... “Офіційне” визнання андрагогіки у європейських країнах та США припадає на 70-ті роки ХХ століття і пов'язане з виходом у світ праці американського вченого Малколма Шеппарда Ноулза (1913–1997) “Сучасна практика освіти дорослих. Андрагогіка проти педагогіки” [7], в якій обґрунтовувалися концептуальні засади нової науки – андрагогіки. Її виходу передували тривалі дослідження особливостей навчання дорослих, а передумовами можна вважати розвиток гуманістичної соціальної філософії 1700–1800-тих, початок робочого руху у 20-му столітті в Німеччині та США, бурхливий розвиток освіти дорослих після другої світової війни, інтенсивність досліджень у галузі освіти дорослих та обґрунтування життєздатності андрагогічної теорії.

Вперше використав термін “андрагогіка” в 1833 році німецький вчитель Олександр Капп для описання освітньої теорії Платона, проте термін не був підтриманий відомим німецьким філософом та педагогом Й.Ф.Гербартом, і був забутий. Тільки у 1920 році завдяки діяльності німецького соціолога Юджина Розенштока відбувається друге народження терміну “андрагогіка”. Проте Д.М.Савичевич вважає, що засновником андрагогіки можна вважати Я.А.Коменського, який ще у ХVІІ столітті говорив про доцільність спеціальних навчальних закладів для дорослих та необхідність пошуку спеціальних методів для роботи з дорослими учнями. Крім того, Д.М.Савичевич наполягає на тому, що основи андрагогічної концепції були закладені у кінці ХVІІ – на початку ХІХ століття у зв'язку з появою інститутів механіки, коледжів для робочих, освітніх асоціацій, вечірніх курсів для дорослих людей тощо. Суперечливу, але цікаву думку з приводу появи андрагогіки висловлює дослідник Дж. Хеншке, який стверджує, що мова єврейських пророків часів Ісуса Христа мала багату термінологію стосовно процесу навчання, ретельне вивчення якої дасть можливість встановити “давність” терміну “андрагогіка” [1-3; 5].

Дослідження доводить, що суттєвий вплив на розвиток андрагогіки у 20-х роках ХХ століття мали праці американських вчених М.Андерсена та Е.Ліндемана, які, на думку Д.Стеверта, вперше використали термін “Андрагогіка” в англійській мові та сформулювали чотири провідні положення навчання дорослої людини, які стали “ядром філософії” освіти дорослих і є актуальними і сьогодні: освіта – це життя, а не просто підготовка до невідомого майбутнього існування; освіта – це неперервний процес, що базується на неформальних ідеалах; освіта дорослих починається там, де професійна освіта закінчується, а її мета – наповнити сенсом усе життя; в основі розвитку освіти дорослих лежать певні ситуації, а не предмети; якщо у традиційній освіті учень має пристосовуватися до вимог навчального закладу, навчального плану тощо, то в освіті дорослих навчальні плани та програми складаються з урахуванням потреб та інтересів учнів. Кожна доросла людина може опинитися в

певній ситуації відносно своєї роботи, відпочинку, сім'ї, спільноти. Такі ситуації вимагають адекватних дій та регулювання, і саме тут може розпочинатися освіта дорослих [2; 9].

Проте, якщо Е.Ліндемана вважають "батьком американської Андрагогіки", то Н.Ф.С.Грундвига можна вважати "батьком освіти дорослих та андрагогіки в європейських країнах". Більш того, С.Ліндстром, Д.Стеверт та Дж. Кідд вважають, що ідейним натхненником Е.Ліндемана є саме Н.Ф.С.Грундтвіг. Так, Дж. Кідд у передмові до перевиданої роботи "Значення освіти дорослих" підкреслював той вплив, який справило відвідування Е.Ліндеманою Данії – батьківщини його батьків. Сам Е.Ліндеман писав, що "головним джерелом економічного та соціального Ренесансу Данії є вищі народні школи. Вийшло так, що, повернувшись із Данії, я став переконаним та палким захисником освіти дорослих" [2, с. 114]. А.Д.Стеверт зазначав, що грундтвігському «проживанню в свободі та навчанню в свободі було присвячено цілий розділ у роботі "Значення освіти дорослих"... Філософія Грундтвіга... зіскакує з кожної сторінки..." [10, с. 126].

Водночас М.Ноулз писав, що "Едуард Ліндеман був моїм першим наставником, моїм головним джерелом натхнення. Я вважаю його пророком сучасної андрагогічної теорії" [7, с. 148]. Це дає підстави для висновку, що сучасна андрагогічна концепція ґрунтується на ідеях данського філософа Н.Ф.С.Грундтвіга і саме його освітня концепція слугувала передумовою та основою для розвитку андрагогіки як науки у ХХ столітті.

З 1950 року термін "андрагогіка" починає використовуватися у Швейцарії, Нідерландах, Югославії, а наприкінці 50-х років стає синонімом освіти дорослих після друку праці Франца Пеггелера "Введення в андрагогіку: основні питання в освіті дорослих". І вже у 60-70-х роках ХХ століття починаються відкриватися факультети і кафедри андрагогіки, пропонуватися бакалаврські та докторські програми.

Проте, саме андрагогіка М.Ноулза була "першою спробою створити теорію освіти дорослих... хоча це не була цілісна теорія, як він того очікував, але він забезпечив ґрунтовні засади для подальшого її розвитку. Вона дала можливість ідентифікувати освіту дорослих, надала теоретичне підґрунтя педагогам, які працюють з дорослими людьми" [5, с. 7].

Аналіз педагогічної літератури показав, що поряд з наявністю спільних історичних коренів, які ґрунтуються на європейській культурі починаючи з Древньої Греції до теперішнього часу та об'єднанню через філософію неперервної освіти та філософію Н.Ф.С.Грундтвіга та М.Ноулза, не існує гомогенності у структурі андрагогічних концепцій. Водночас жодна з них не розвивається відокремлено, а здобутки вчених різних країн впливають на розвиток андрагогіки в конкретній країні.

Відмінністю сучасних андрагогічних концепцій стала їх професіоналізація та збільшення наукових досліджень, розгляд андрагогіки з різних позицій – як галузі наукового знання, як сфери соціальної практики, як навчальної дисципліни. Андрагогіка – це потреба, в якій минуле, сучасне та майбутнє поєднується з теорією, що перетворюється у практичні дії [2].

Ми встановили, що існуючі андрагогічні концепції можна поділити на декілька видів:

1. Андрагогічна концепція розглядається з двох позицій: 1) андрагогіка входить складовою частиною і в теорію педагогіки, і в теорію освіти дорослих, тому є однією з педагогічних дисциплін; 2) андрагогіка входить до людинознавства як системи наук і залишається самостійною галуззю знань.

Так, у Німеччині більшість вчених визначає андрагогіку як "частину науки про освіту" [2]; термін "андрагогіка" увійшов до словників та енциклопедій, але андрагогіка розглядається в межах педагогіки.

Польська андрагогічна концепція об'єднує всі дослідження, які стосуються освіти дорослих. Суттєвий внесок у розвиток андрагогіки зробив Л.Турос, який розмістив андрагогіку в межах системи педагогічних дисциплін та визначив її завдання, методологію. Водночас Л.Турос захищав відносну незалежність андрагогіки, її взаємозв'язок з іншими науками. Польські вчені справедливо підкреслюють об'єктивність появи та необхідність розвитку андрагогіки, оскільки вона опікується технологіями та методами навчання, які значно складніші, ніж ті, які застосовуються у шкільній педагогіці. Тому О.Сімінський застерігає від стратегії "інфантильної андрагогіки", коли методи, розроблені для навчання дітей, переносяться у процес навчання дорослих. З питань відмінностей між андрагогікою та педагогікою він категорично вважає, що фактично відмінним є все: об'єкт, предмет, завдання, функції, методи та результати [2]. Суттєвий вплив на розвиток андрагогіки в європейському контексті мали роботи польського теоретика Ф.Урбанчика, який обґрунтував андрагогічну дидактику як теорію навчання, до якої додана теорія самоосвіти.

Варіативність та плюралістичність ми спостерігаємо у формуванні андрагогічної концепції в Чехії, Словаччині та Хорватії. Дві концепції розвиваються паралельно. Перша, виходить із позицій андрагогіки як самостійної науки, а друга – з позицій педагогіки дорослих, яка входить до структури педагогічних наук.

Для розуміння та узагальнення андрагогічних знань важливе значення має робота С.Тітмуса "Словник термінології освіти дорослих", який він підготував разом із колегами за підтримки ЮНЕСКО.

2. Андрагогічна концепція, що базується на інтегративному підході. Її прикладом слугує голландська андрагогічна концепція, яка сформувалася у 60-х роках ХХ століття та мала інтегративну природу, включаючи не тільки освітній процес, а й загальні підходи в соціальній поведінці дорослих, соціальну допомогу тощо. Проте

інтегративна андрагогічна концепція, яка об'єднувала в андрагогіці психологію та соціологію і навіть отримала нову назву – “агологія”, не змогла довести свою ефективність, і сьогодні андрагогіка відокремлена від інших наук.

Деякі швейцарські вчені (П.Фюрте) дотримуються радикальної андрагогічної концепції, наполягаючи на заміні педагогіки андрагогікою та визнанні її наукою про освіту у межах людського життя.

3. Прагматична андрагогічна концепція, розроблена американською школою андрагогіки, надає чіткі рекомендації щодо дій вчителя та учнів в освітніх ситуаціях. За М.Ноулзом, андрагогіка – “це мистецтво та наука допомоги дорослим навчатися, що базується на концепції самоспрямованого та автономного учіння та концепції викладання, за якою учитель є помічником дорослому учневі в навчанні, а не “пред'явником” навчального матеріалу” [7, с.136]. Вплив ноулзівської теорії можна простежити в усіх європейських концепціях. Наприклад, формування британської андрагогічної концепції спочатку базувалося на дослідженнях М.Ноулза, а вже потім в університеті Ноттингема була створена дослідницька група, що розробила свою концепцію, в основі якої лежали ідеї П.Фрейре, відповідно до чого андрагогіка здатна виступити рушійною силою в розвитку мислення та почуттів дорослої людини [8]. С.Брукфілд визначив декілька особливостей андрагогічного процесу, які збігаються з американською концепцією: відсутність інструкцій, навчальна програма, спрямована на розв'язання існуючих освітніх потреб та їх задоволення з акцентом на практиці; перерозподіл відповідальності за навчання; діалог, рівність, відкритість, взаємна повага, інтеграція в навчанні [2].

4. Концепція навчання дорослих, яка заперечує існування андрагогіки як науки. Наприклад, наукові праці С.Гріффіна, в яких він наполягав на тому, що наукова основа андрагогіки міститься у психології навчання, звучували предмет андрагогіки. А Пітер Джарвіс взагалі не вважав андрагогіку окремою наукою. Він розглядав її як “неадекватно сформульовану теорію, романтичну програму 60-тих років” та зводив до дидактичних проблем навчальних програм, методів навчання [6].

Отже, дослідники намагаються відповісти на ключові питання, що стосуються андрагогіки. Так, А.Аланен вважає, що андрагогіка як наука може користуватися загальною теорією освіти, але відрізняється від педагогіки, яка зосереджується на молоді і не може розвиватися на основі шкільної дидактики. Необхідно створювати власну дидактичну (андрагогічну) теорію, крім того, андрагогічна дидактика (“дидактика дорослих”) має спиратися на філософію освіти дорослих [2]. Провідне положення більшості досліджень таке: педагогіка та андрагогіка – це тільки розділи загальної освітньої науки, теоретичне обґрунтування якої лише розпочалося; як тільки концепція освіти впродовж життя стане реальністю, педагогіка та андрагогіка стануть ближче одна до одної через появу інтегральної освітньої науки, але мало ймовірно, що андрагогіка зникне.

Ми вважаємо, що неоднозначність у підходах до андрагогіки виникла з некоректного її визначення М.Ноулзом: “андрагогіка – наука та мистецтво допомоги дорослим навчатися”. Він проводить аналогію з визначенням педагогіки Дж. Дьюї як “науки та мистецтва” [2; 7] та зводить андрагогіку до допомоги дорослим навчатися, тобто “зменшує” її до певних “рецептів” методики викладання дорослим учням. Статус окремої науки ставить під сумнів і зауваження М.Ноулза щодо використання андрагогічної моделі, навіть у дошкільних закладах. Крім того, помилковим є обмеження андрагогіки тільки проблемами навчання – без урахування соціальних та філософських аспектів, без яких навчання не може бути успішним.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про неоднозначність у визначенні терміну “Андрагогіка”. На думку О.І.Кукуєва у Європі склалося потрійне розуміння терміну “андрагогіка”: андрагогіка як науковий підхід до процесу навчання дорослих; як специфічний теоретичний та практичний підхід, у традиції М.Ноулза; як незрозуміле використання андрагогіки із її значенням, що змінюється від “практики освіти дорослих” до “протилежної дитячої педагогіки” (Й.Райшманн) [1]. Водночас вчений доводить, що доцільно розглядати андрагогіку як галузь педагогіки (педагогіка визначається як наука про освіту), яка представляє собою сукупність ідей, уявлень, поглядів на цілі, зміст та технологію виховання, навчання та освіти дорослих і вивчає їх закономірності. Як галузь педагогіки андрагогіка спирається на досягнення педагогічної теорії та практики, а її особливістю є осмислення освіти дорослих у межах гуманістичної парадигми.

Отже, історико-педагогічний аналіз дозволив виділити у становленні та розвитку андрагогіки декілька етапів: введення поняття “Андрагогіка” (К.Капп, 1883); формування науки андрагогіки як напрямку педагогіки (40-60 рр. ХХ століття); визнання андрагогіки к самостійної науки (70-ті рр. ХХ століття); суб'єктивізація та водночас зростаюча соціокультурна значущість (кінець ХХ століття); посилення прикладної спрямованості та випереджувальних функцій (ХХІ століття). Тоді андрагогіка виступає окремою самостійною галуззю педагогіки, яка вивчає освітні системи різних категорій дорослих (безробітних, звільнених у запас військовослужбовців, інвалідів, мігрантів, осуджених, учнів вечірніх шкіл та ін..). А об'єктами вивчення андрагогіки стає: післядипломна освіта, перепідготовка кадрів, внутріфінансова освіта, навчання на виробництві, вечірніх школах, екстернатах, системі дистанційного навчання тощо.

Висновки... Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки: андрагогіка – це поняття, що розвивається та вимагає всебічного вивчення; основу андрагогічних концепцій складають ідеї та концепції Н.Ф.С.Грундвига, М.Ноулза та Ноттингемської групи вчених; незважаючи на спільні коріння виникнення

андрагогічних концепцій та їх подібні риси, існують суттєві розбіжності між ними стосовно розуміння та місця андрагогіки у системі наук; у сучасній зарубіжній традиції андрагогіка розуміється як наука про розуміння (теорія) та підтримку (практика) освіти впродовж життя; як специфічний теоретичний та практичний підхід, що базується на гуманістичній концепції, на суб'єкт-суб'єктних відношеннях між самоспрямованими дорослими учнями та викладачами-фасилітаторами; як термін, що характеризується змінним значенням: від "практики освіти дорослих", "бажаних цінностей" до "академічної дисципліни", "протилежності дитячої педагогіки" та ін.; у вітчизняній та російській науці андрагогіку, здебільшого розглядають як галузь педагогіки (педагогіка визначається як наука про освіту), яка представляє собою сукупність ідей, уявлень, поглядів на цілі, зміст та технологію виховання, навчання та освіти дорослих і вивчає їх закономірності.

Проведене дослідження не вичерпує зазначену проблему. До перспективних напрямів подальшого дослідження відносимо проблему застосування андрагогічної концепції у різних видах та формах освіти дорослих.

Література

1. Кукуев А.И. Андрагогический подход в педагогике / А.И. Кукуев // Монография. Ростов-на-Дону: ИПО ПИ ЮФУ, 2009. – 328 с.
2. Огієнко О.І. Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах: монографія / О.І. Огієнко – Суми: Еллада-S, 2008. – 444 с.
3. Подобед В.И. Развитие андрагогики как области профессионально-педагогического знания и социальной практики / В.И. Подобед, А.Е. Марон // Человек и образование – 2009. – №2. – С.4-8.
4. Рабочая книга андрагога /Под ред. С.Г. Вершловского. – СПб.: Знание, 1998. – 197 с.
5. Draper J. A. The metamorphoses of andragogy / J. A. Draper //The Canadian Journal for the Study of Adult Education. – 1998. – № 12 (1). – P. 3–26.
6. Jarvis P. Adult Education and Lifelong Learning: Theory and Practice / Peter Jarvis; 3rd ed. – London: RoutledgeFalmer, 2004. – 320 p.
7. Knowles M. S. The modern practice of adult education: andragogy versus pedagogy / Malcolm Shepherd. Knowles. – New York: Association Press., 1970. – 384 p.
8. Nottingham group. Towards a development theory of andragogy. – Nottingham: Nottingham, England: Department of Adult Education, University of Nottingham, 1981. – 120 p.
9. Stewart D.W. Adult Learning in America: Eduard Lindeman and his agenda for lifelong education / D. W. Stewart–Malabar, Fl.: Krieger Publishing Company, Inc., 1987. – 186 p.
10. Warren C. Andragogy and N. F. S. Grundtvig: A Critical Link / C. Warren // Adult education quarterly. – 1989. – Vol. 39. № 4. P. 211–223.

Анотація

У статті аналізується поява терміну "андрагогіка", досліджуються особливості розвитку андрагогіки; визначаються її методологічні засади, обґрунтовуються відмінності андрагогічних концепцій у країнах Європи та США.

Аннотация

В статье анализируется появление термина "андрагогика", исследуются особенности развития андрагогики; определяются ее методологические основы, обосновываются отличия андрагогических концепций в странах Европы и США.

Summary

The introduction of «andragogy» term is analyzed, features of andragogy development are investigated, its methodological bases are defined, and differences andragogical concepts in the countries of Europe and USA are proved in the article.

Ключові слова: освіта дорослих, андрагогіка, андрагогічна концепція, андрагогічна модель навчання

Ключевые слова: образование взрослых, андрагогика, андрагогическая концепция, андрагогическая модель обучения.

Key words: adult education, andragogy, andragogical concept, andragogical model of learning

Подано до редакції 7.10.2010.